

«ЯКИМИ БУВАЮТЬ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ТА ФАБРИКАЦІЇ?»

Університетські кодекси етики приділяють чимало уваги питанням уникнення плагіату, тоді як деякі інші види порушень академічної доброчесності опиняються у своєрідній «сірій зоні» явищ, які нібито існують, на які вочевидь слід реагувати, але як саме це робити — подеколи незрозуміло. Не сприяє такому розумінню і той факт, що значна частина порушень академічної доброчесності не піддається однозначній класифікації. Відсутність лапок навколо дослівної цитати — це технічна помилка, академічний плагіат чи свідомий намір ввести читача тексту в оману? Складання іспиту замість іншої особи — це прояв «недозволеної співпраці» двох студентів, що має наслідком «неналежне оцінювання» студента і «фальсифікацію» результатів цього іспиту. А якщо під час іспиту підставна особа списала частину відповідей з інтернету, а інші відповіді продиктував екзаменатор — то як саме класифікувати це «комплексне» порушення?

Тому різні джерела по-різному називають і групують інші, ніж плагіат, порушення академічної доброчесності, відносячи їх до таких типів, як:

- недозволена/несанкціонована співпраця (*англ.* collision, collusion, unauthorized collaboration);
- введення в оману (*англ.* misrepresentation);
- обман (*англ.* fraud);
- фальсифікації і фабрикації (*англ.* falsification & fabrication);
- підробка документів (*англ.* forgery);
- академічний саботаж (*англ.* sabotage);
- аутсорсинг завдань або контрактний плагіат (*англ.* contract cheating, assignment outsourcing);
- порушення авторських прав (*англ.* copyright infringement) та ін.

Поговорімо в цьому випуску бюлетеня про окремі прояви фальсифікацій і фабрикацій в освітній і науковій діяльності, на які університетам варто звертати увагу при розробці й реалізації політик забезпечення якості освіти і академічної доброчесності. Деякі з цих явищ більш очевидні, тоді як виявлення інших випадків академічної фальсифікації може потребувати відчутних зусиль. Частину явищ, про які йтиметься далі, не можна вважати тільки фальсифікацією чи фабрикацією, вони одночасно матимуть ознаки й інших типів недоброчесних дій.

ЩО КАЖЕ ЗАКОН?

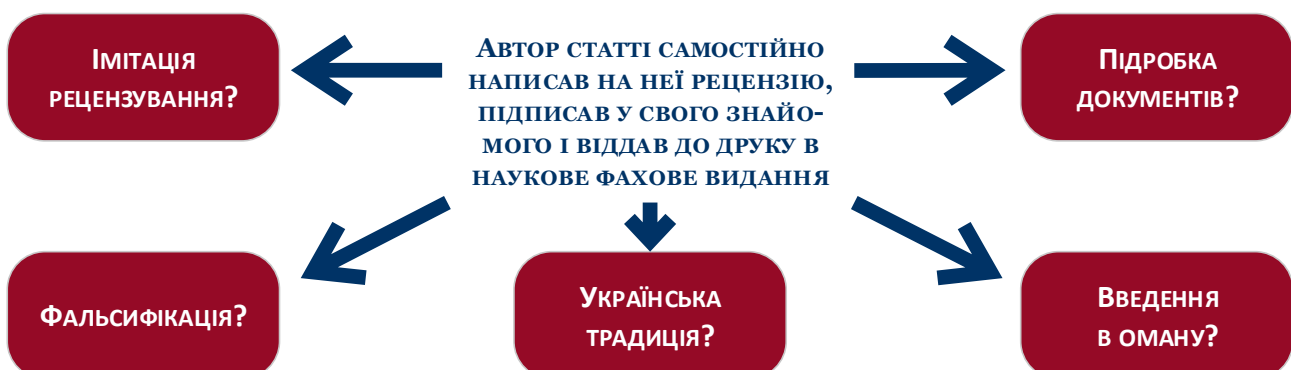
Закон України «Про освіту» надає двом видам порушень академічної доброчесності близькі одне до одного визначення:

«фабрикація — вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація — свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень»^[1].

Чимало джерел^[2] не проводять чіткої межі між цими двома явищами. До того ж, складно виділити характерні ознаки, за якими певну дію слід чи не слід вважати фальсифікацією (фабрикацією). Тому різні публікації наводять не так дефініції, як більш або менш розлогі переліки таких дій. Згрупуймо ці дії залежно від того, кого з учасників освітньої (дослідницької) діяльності вони стосуються і на яких етапах цієї діяльності виникають.

МАНІПУЛЯЦІЇ З ДАНИМИ

Як у наукових дослідженнях, так і в студентських роботах трапляється неправдиве подання опрацьованої інформації. Викривлення інформації може відбуватися у такі способи^[2]:

- вигадання емпіричних даних замість їх одержання під час експерименту;
- зміна, спотворення, приховування частини одержаних даних;
- безпідставне ігнорування частини одержаної під час дослідження інформації, зокрема тієї, яка суперечить вихідній гіпотезі авторів дослідження;
- спотворення інформації про учасників певного дослідження (наприклад, соціологічного опитування чи поведінкового експерименту);
- фальсифікація джерел інформації: приписування певному джерелу тієї інформації, якої воно не містить; вигадання неіснуючих джерел інформації; наведення посилань на джерела, які насправді не опрацьовувались під час дослідження;
- «осучаснення» опрацьованих публікацій шляхом зазначення в їхньому описі більш пізнього року видання, ніж справжня дата їх оприлюднення.

ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ

Викривлення інформації про результати освітньої і наукової діяльності викладачів може відбуватися через такі дії, як:

- фабрикація наукових праць: оприлюднення текстів, які не є результатом проведеного дослідження, не містять новизни, однак мають формальні ознаки наукових публікацій (спеціальна структура тексту, вихід в світ у складі видання, яке позиціонується як «науковий журнал», «збірник наукових праць», «збірник тез доповідей», «монографія» та ін.);
- звітування, що видання, в якому опубліковано наукову статтю, відповідає певному критерію (індексація у системі Scopus і под.), коли ця інформація є неправдивою;
- створення публікацій «заднім числом», зокрема в попередніх випусках електронних видань, коли, наприклад, на момент захисту дисертації здобувач наукового ступеня фактично не має необхідної кількості статей;
- звітність за результатами участі у несправжніх наукових конференціях, які не передбачають інших активностей, окрім спам-розсилки оголошення про конференцію, отримання оплати від учасників, публікації тез та формування сертифіката учасника конференції;
- підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника, що відбувається лише «на папері» тощо.

ПУБЛІКУЙСЯ АБО ПОМРИ. УКРАЇНЬСКА ВЕРСІЯ

Політика підвищення публікаційної активності у виданнях, що індексуються визначеними системами (такими як Web of Science і Scopus), призвела до появи сталої системи фабрикації — у буквальному сенсі цього слова «виробництво на фабриці» — таких публікацій. Характерні ознаки цієї системи такі:

- публікації здійснюються зазвичай у «хижацьких» виданнях, ознаками яких є високий розмір плати за публікацію, відсутність або формальність рецензування поданих матеріалів (зовні це виявляється в обіцянці «дуже швидкого рецензування»), відсутність літературного та наукового редагування статей, швидка публікація, іноді публікація сотень статей на місяць, ризик раптового припинення індексування видання у наукометричних базах;
- участь комерційних фірм-посередників в організації публікацій. Фірми надають послуги з пошуку необхідного журналу, доопрацювання і перекладу статті англійською мовою, ведуть перемовини із журналом на предмет гарантованої публікації, обіцяють авторам конфіденційність;
- якщо плата за публікацію зависока для одного автора, фірма може знайти «співавторів» статті, між якими буде розділено плату за публікацію, але внесок яких не відповідає добросовісним критеріям визнання певної особи як (спів)автора дослідження (див. *бюлетень № 13*). Прикметна риса журналів, що підтримують цю практику — наявність у більшості статей кожного випуску близько п'яти співавторів.

До довгострокових негативних наслідків подібної практики належать такі:

- зазначені публікації практично не цитуються іншими дослідниками. «Накрутку» їх цитувань можна замовити у вищезгаданих фірм-посередників за окрему плату;
- необхідність несення грошових витрат для отримання такої публікації в умовах низького рівня оплати праці може бути фактором, що підштовхує викладачів і дослідників до пошуку додаткових джерел доходу (у т.ч. тих, що містять корупційну складову) на покриття зазначених витрат;
- посилення нерівності кар'єрних можливостей дослідників: перевагу отримують ті з них, хто має ресурси, необхідні для інвестування у подібні публікації;
- наукові публікації стають «ринком лимонів»^[3], коли публікації належної якості витісняються менш якісними статтями, що створюються задля «швидкої» публікації;
- накрутка, тому девальвація/інфляція/зниження релевантності показників публікаційної активності дослідників й викладачів.

ФАБРИКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (НАУКОВОГО СТУПЕНЯ)

Університетам слід звертати увагу на можливість фабрикацію певних документів, як-от:

- документи, що дають право на пільгові умови вступу на навчання, одержання соціальної стипендії, на знижку чи звільнення від оплати за проживання у гуртожитку;
- документи про здобуття попереднього рівня освіти, зокрема видані в іншій країні, що необхідні для навчання на наступному рівні освіти;
- медичні довідки, що є підставою для перескладання пропущеного заняття, іспиту;
- заміна фотографії студента у заліковій книжці з метою складання іспиту іншою особою;
- листи, довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження у ситуації, коли такого впровадження насправді не було.

Не є фабрикацією документів як такою, але містить елемент недоброчесності написання відгуку, рецензії (на дипломну роботу, автореферат, дисертаційне дослідження, наукову статтю, монографію тощо) автором відповідної академічної роботи замість тієї особи, яка підписуватиме цей документ. Те саме стосується рекомендаційних листів. Проблема тут в тому, що читачі такого відгуку не дізнаються про справжню думку підписанта відгуку щодо якості доробку автора.

ЧОМУ ВАЖЛИВО УТОЧНИТИ УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ПОЛІТИКИ

Якщо виклад норми про недопущення фальсифікацій і фабрикацій в університетському кодексі етики обмежується запозиченим із закону «Про освіту» визначенням цих явищ, то практичне застосування такої норми становитиме труднощі. Без уточнень буде незрозуміло, появи яких ситуацій слід запобігати в рамках системи забезпечення доброчесності й якості освіти. За відсутності «під рукою» орієнтовного переліку фальсифікацій та фабрикацій буде складно обґрунтувати, що певна дія чи ситуація є різновидом фальсифікації й тому на неї слід реагувати за процедурою, встановленою для порушень академічної доброчесності. З цієї причини в університетських політиках варто наводити приклади або пере-

ліки конкретних дій, які вважатимуться закладом освіти проявами фальсифікації, фабрикації, обману чи інших видів порушення встановлених правил. Тоді таких прикрих ситуацій, сподіваймося, ставатиме менше. 😊

«Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів... полягає в тому, що в цих роботах нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися. <...>

Фабрикація також може стосуватися вигаданих статистичних та інших даних, які нібито взяті з певних джерел інформації у випадках, коли такі джерела не існують або не містять відповідної інформації. <...>

Фабрикацією також є використання вигаданих даних поруч із справжніми, що іноді використовується... коли справжніх даних не вистачає для обґрунтування висновків дослідження».

Володимир Бахрушин^[4]

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту», абзаци четвертий-п'ятий частини четвертої статті 42.
2. Fabrication or Falsification. Academic Integrity Tutorials. Northern Illinois University. URL: <https://tinyurl.com/98wn8tn7>
3. Корнилюк Р. Мічені Нобелем: продавець лимонів Джордж Акерлоф. URL: <https://tinyurl.com/m5h3kn2p>
4. Бахрушин В. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту». С. 13-14. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt>

В оформленні бюлетеня використано іконку Law by Arved Bünning, одержану на сервісі The Noun Project.

- РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

Бюлетень підготував Євген Ніколаєв. Усі випуски читайте на ресурсі [WWW.SKERTIC.IN.UA](http://www.skeptic.in.ua)

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)